

Małgorzata Góralska

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0002-2376-4404

„Przyszłość książki” jako problem badawczy w jakościowej analizie treści

Rozwój technologii teleinformatycznych zaktywizował wielu obserwatorów współczesnej rzeczywistości komunikacyjnej do wyrażenia opinii na temat przyszłości książki. Proponowane scenariusze uwzględniały zarówno jej trwanie w kodeksowej postaci, pojawienie się nowych form tradycyjnych publikacji książkowych lub całkowite ich wyeliminowanie z bieżącej oferty medialnej. Dotychczasowe koncepcje zastąpienia książki nowocześniejszym i doskonalszym medium są dalekie od urzeczywistnienia, co jednak nie oznacza, że wraz z postępującą informatyzacją nie będą się pojawiały nowe. Popularny obecnie temat sztucznej inteligencji znajduje odzwierciedlenie w prognozach jej powszechnego wykorzystywania przez autorów i wydawców w pracy nad tekstem, tłumaczeniami, szatą graficzną publikacji, a także w roli lektora audiobooków czy jako narzędzie promocji książki w sieci. Bez względu na końcowy rezultat ingerencji AI w procesy związane z wytwarzaniem, dystrybucją i użytkowaniem tradycyjnych druków dostarczać można już teraz, że technologia ponownie stawia pod znakiem zapytania jeśli nie przyszłość kultury książki w ogóle, to przynajmniej taki jej kształt, jaki mogliśmy sobie do tej pory wyobrazić.

Celem tego artykułu nie jest jednak zaproponowanie nowego scenariusza, w którym sztuczna inteligencja miałaby nie tylko pisać teksty i przystosowywać je do formy książkowej, ale być może także stać się ich jedynym czytelnikiem. Nie jest nim również przypomnienie, jakie znaczenie przypisywano komputerom we wcześniejszych wypowiedziach na temat przyszłości książki. W obliczu wątpliwej przewidywalności kierunku i tempa rozwoju nowych technologii komunikacyjnych, z perspektywy wiedzy o kulturze książki, ważniejsze wydaje się określenie efektów tego typu dyskursu i wskazanie jego głównych obszarów tematycznych. Próba zbadania wymienionych powyżej zagadnień połączona została w niniejszym artykule z jakościową analizą treści artykułów, których autorzy wskazali w tytułach na zawarty w nich problem przyszłości książki. Autorka ma świadomość, że wypowiedzi na ten temat nie zawsze są oznaczane frazą „przyszłość książki”, ponieważ podobną funkcję pełnią sformułowania rozstrzygające dalsze losy publikacji książkowych i wskazujące na ich koniec czy śmierć. W badaniu nie chodziło jednak o zgromadzenie wszystkich odnoszących się do tego tematu opracowań, ale o analizę zbioru tekstów, których autorzy z różnych perspektyw (naukowych

i profesjonalnych) odwoływaliby się do konkretnych właściwości książki, a także związanego z nią systemu produkcji, dystrybucji i użytkowania druków, w celach prognostycznych. Materiał badawczy został zatem pozyskany z wykorzystaniem wyszukiwarki naukowej EBSCO EDS i zapytania wyszukiwawczego zawierającego wyrażenia „future of the book” i „future of books” w tytułach publikacji dostępnych online. Kolejnym ograniczeniem było wyznaczenie zakresu czasowego na lata 1990–2023, co z kolei miało na celu powiązanie zawartych w nich prognoz z dynamicznym rozwojem technologii teleinformatycznych. Źródłami artykułów miały być czasopisma naukowe, periodyki, publikacje branżowe i materiały konferencyjne. Spośród uzyskanych 395 wyników, po wyeliminowaniu dubletów i recenzji książek wybrany został zbiór 42 tekstów. Wśród nich znalazły się artykuły naukowe, ale także relacje z dyskusji prowadzonych przy okazji konferencji i spotkań branżowych. Autorami wypowiedzi zawartych w analizowanych tekstach byli zarówno wybitni znawcy problematyki kultury książki i współczesnego rynku wydawniczego (Roger Chartier, Robert Darnton, John B. Thompson itd.), jak i bibliotekarze czy specjaliści z branży wydawniczej.

Lektura wybranych artykułów pozwoliła na wyróżnienie pięciu głównych tematów stanowiących klucz kategoryzacyjny dla przeprowadzonej analizy.

	Temat	Zakres problemowy
1.	„Przyszłość książki” jako przedmiot dyskursu	Wypowiedzi wskazujące na to, czym są spekulacje na temat przyszłości książki. Jaka jest ich częstotliwość i intensywność? Jakie jest ich znaczenie dla wiedzy o książce i jej relacjach z innymi mediami? Co je inicjuje?
2.	Uwarunkowania przyszłości książki	Wyjaśnienia wskazujące na określone czynniki mające zdecydować o przyszłości książki.
3.	Charakterystyka przyszłości książki	Deklaracje informujące czy książka ma przyszłość, czy też jest jej pozbawiona. Przewidywania odnoszące się do charakteru przyszłości książki (pewna/niepewna, zagrożona/niezagrożona, niejednoznaczna). Wyjaśnienia, co stanie się z książką w przyszłości. Jaki będzie jej status jako narzędzia komunikacji społecznej?
4.	Atrybuty książki istotne dla jej przyszłości	Odwołania do określonych elementów struktury i systemu książki w kontekście prognozowania jej przyszłości. Sugestie, które z nich są istotne dla jej dalszego trwania, a które mogą zdecydować o konieczności jej zastąpienia nowszymi rozwiązaniami komunikacyjnymi.
5.	Charakterystyka nowych mediów i e-booków w kontekście problematyki przyszłości książki	Stwierdzenia wskazujące na to, czym w przyszłości miałyby być media cyfrowe i e-booki dla kultury książki. Wyjaśnienia, w jakim stopniu nowe technologie odtwarzają funkcjonowanie tradycyjnej książki, a w jakim ją uzupełniają lub zastępują.

Poniżej przedstawiona została szczegółowa charakterystyka poszczególnych kategorii zaproponowanego klucza kategoryzacyjnego. Wszędzie tam, gdzie występuje określenie „książka” autorzy odnosili się do jej drukowanej formy lub też ogólnie do książki jako pewnej idei utrwalania i udostępniania treści piśmienniczych. Cyfrowe odpowiedniki książek zostały oznaczone jako książki elektroniczne lub e-booki. Ze względu na ograniczenia w zakresie objętości artykułu w nawiasach podane zostały odesłania jedynie do wybranych źródeł. Przykładowe cytaty stanowiące podstawę kategoryzacji umieszczono w tabelach.

1. „Przyszłość książki” jako przedmiot dyskursu

Temat	Cytat
Charakterystyka debaty na temat przyszłości książki	The continuing debate over the future of the book is a highly charged one that is too frequently driven by prophecy rather than evidence ¹ .
	The future of the book – and more generally, the future of publishing – is a topic under a great deal of debate among publishing houses of all types, writers, technology companies and scholars. Even the definition of a „book” is up for debate these days. [...] Can a book be non-linear and self-assembled by a reader? Can a book simply be comprised of images? Can a book consist entirely of user-created content which contradicts an „official” author’s work? ²
	We will continue to see revolutionary predictions based on oversimplification, bad economics, infatuation with technology, and failure to appreciate people ³ .
	Todos queremos saber si el libro va a morir, si vamos a conocer el mundo con o sin librerías. Sin embargo, no me parece que las ciencias sociales o las ciencias humanas puedan desempeñar el papel de profetas. Lo que pueden hacer es que, como cada ciencia que tiene criterios particulares de investigación, pueden contribuir a una comprensión mejor del presente ⁴ .
	Ironic as it may seem that speculation on whether the book has a future in society is largely confined to the publishing industry, it is at least testimony to the fact that the book for the moment is alive and well, especially when it meditates on its own place in society ⁵ .
Przyszłość mediów	While everyone is searching for the magical potion of convergence – the single gadget that can perform all of our computational tasks, like the universal remote control – I think there should be those of us who are continually on the lookout for new communicative species [...]. We may need to put down the book from time to time, but we should make sure not to let the computer become the new book. The universal medium, like the universal library, is a dream that does more harm than good ⁶ .
Zmiana technologiczna	It is not so much the change itself, but the fear of the change that seems to sustain the debate on the future of the book ⁷ .
	The fear of books disappearing because of the development of new media technologies has been with us for a very long time, mainly because of its important position in society as a source of knowledge and pleasure. For a long time reading books was the main occupation of people in their free time, either for pleasure or education, but with the invention of the radio, television, the digital medium and the like, the book is no longer the standard first choice ⁸ .

1 L. Shiflett, *Some speculation on the future of the book*, „Acquisitions Librarian” 2000, vol. 13, iss. 25, s. 35, https://doi.org/10.1300/J101v13n25_04.

2 J.A. George-Palilonis, B. King, *The Ball State Digital Publishing Project to developing and distributing multiple media texts: An experimental approach to the future of the book*, „The International Journal of the Book” 2007, vol. 4, iss. 4, s. 65, <https://doi.org/10.18848/1447-9516/CGP/v04i04/57821>.

3 W. Crawford, *Books and beyond: Evolving libraries and media*, „North Carolina Libraries” 2004, vol. 62, no. 1, s. 15.

4 M.Á. Pineda Cupa, *¿Cuál es el futuro del libro? ¿Qué nos enseña su pasado y que nos está enseñando en el presente de un mundo pandémico? Una conversación con Roger Chartier*, „Revista Folios” 2021, núm 53, s. 222.

5 R.J. Cox, *Taking sides on the future of the book*, „American Libraries” 1997, vol. 28, no. 2, s. 52–53.

6 A. Piper, *The past, present, and future of the book*, „Chronicle of Higher Education” 2012, vol. 59, no. 11, s. B14–B15.

7 L. Shiflett, dz. cyt., s. 38.

8 T. Gangel, *The future of the book: A short excursion with Capek and Birkerts*, „TXT” 2014, vol. 1, iss. 1, s. 108.

„Przyszłość książki” była powracającym problemem, stanowiącym według autorów analizowanych artykułów przedmiot ciągłych dyskusji oraz licznych wypowiedzi przedstawicieli różnych profesji⁹. Towarzyszyła mu niewiedza i niepewność przejawiająca się w formułowaniu odmiennych scenariuszy, w których owa przyszłość była zagrożona lub wręcz przeciwnie¹⁰. Wiązała się z nim również potrzeba jej poznania, której jednak nie sposób zaspokoić na gruncie naukowym nie przyjmując przy tym roli proroka¹¹. Mimo braku ostatecznych rozstrzygnięć sam dyskurs wokół tego problemu był ważny, ponieważ świadczył o trwaniu kultury książki i jej nieprzemijającym znaczeniu¹². Inspirował również do refleksji nad stałością lub możliwymi modyfikacjami tradycyjnych publikacji książkowych w zakresie ich formy i pełnionych przez nie funkcji. Rozważania na temat „przyszłości książki” stanowiły ponadto dobry pretekst do zastanawiania się nad właściwą naturą relacji zachodzących między mediami, zarówno w przeszłości, jak i obecnie¹³.

Przyczyny obaw o przyszłość książki wyjaśniane były przede wszystkim lękiem przed zmianą technologiczną, który pojawia się mimo akceptacji nieuchronności postępu¹⁴. Obawy, że książka zostanie wyeliminowana przez nowe technologie medialne wyrażane były już od jakiegoś czasu¹⁵, jednak zmiana technologiczna, podobnie jak jej początkowy brak akceptacji, była traktowana jako integralna część ewolucji różnych form komunikacyjnych¹⁶.

2. Uwarunkowania przyszłości książki

Temat	Cytat
Czynniki ekonomiczne i prawne	Technological change alone will not hasten the end of the book. Rather, economic factors – the behavior of the producers and consumers of information – will play a more important role. If information remains a form of intellectual property, then authors and publishers will continue to maintain control over this property via the best available technology: the printed book ¹⁷ .
Publiczność czytelnicza	The future of the book hangs, to a great extent, on the state of the audience ¹⁸ .
	Accordingly, it is safe to say that the future of the book depends more on what readers need than on what publishers want; publishers do tend to respond to public demands ¹⁹ .
	The American literary critic Sven Birkets writes movingly and convincingly of the special way that humans engage creatively with the printed page and the special experience that

9 L. Shiflett, dz. cyt.; J.A. George-Palilonis, B. King, dz. cyt.

10 W. Crawford, dz. cyt.

11 M.Á. Pineda Cupa, dz. cyt.

12 R.J. Cox, dz. cyt.; J.A. George-Palilonis, B. King, dz. cyt.

13 A. Piper, dz. cyt.

14 L. Shiflett, dz. cyt.

15 T. Gangel, dz. cyt.

16 E.M. Noam, *The dim future of the book*, „Info” 1999, vol. 1, no. 1, s. 5–10, <https://doi.org/10.1108/14636699910800855>

17 D.J. Staley, *The future of the book in a digital age*, „Futurist” 2003, vol. 37, no. 5, s. 22.

18 T. Connell, *The future of the book in the age of telecommunication*, „The Kipling Journal” 1998, vol. 72, no. 288, s. 25–26.

19 R. Musiker, *Some reflections and thoughts on the future of books and libraries*, „South African Journal of Library & Information Science” 1998, vol. 66, no. 4, s. 176–180.

Temat	Cytat
	reading brings unlike any other human activity. Books for that reason alone have an assured future ²⁰ . I think that as the Fourth Industrial Revolution brings more forced leisure, or rather lack of meaningful activity [...] people will compensate by consuming more narrative, including reading more books ²¹ .
Konkurencja na rynku mediów	Like it or not, we live in a mass culture; books are one of many options people have to fill their leisure time. To thrive in this environment, books must compete on a level playing field against other highly promoted activities such as television, movies, sporting events, etc. ²²
Fizyczność książki	Whether the book is a physical object or electronic shadow is almost beside the point. The real matter is that we understand, regardless of what might replace the book, the nature of information and knowledge in our society. It is what any society or culture is held together by, the book being a part of the symbols and memories of a society. [...] We think, and the book – printed artifact, or electronic and virtual document – is a reflection of and crucial to the work of our mind ²³ . The entire notion of the book is almost inexorably tied to the form. It is obvious that in whatever format, content is not a crucial issue. The same content can be realized in a myriad of formats. Microforms are common, but are nothing more than pictures of books ²⁴ . O fato de os livros impressos serem objetos culturais que muitas pessoas querem possuir, manter, exibir, compartilhar e dar aos outros – ou seja, eles têm um alto valor de posse – tem, com toda a probabilidade, contribuído para a resiliência do livro impresso ²⁵ .

Chociaż lęk przed skutkami rewolucji cyfrowej wskazany został jako przyczyna obaw o dalsze losy konwencjonalnych publikacji, jednak zmiana technologiczna nie była jedynym determinantem, który miał zadecydować o przyszłości książki. Wśród wielu innych czynników²⁶ wymieniono między innymi warunki ekonomiczne (opłacalność tradycyjnej działalności wydawniczej) i prawne (związane z podejściem do idei własności intelektualnej), a także działania podejmowane zarówno przez producentów, jak i konsumentów różnych form medialnych²⁷. Podkreślano, że dla istnienia książki ogromne znaczenie będą miały zachowania publiczności czytelniczej w przyszłości²⁸. Spełnianie oczekiwań kolejnych pokoleń czytelników miało być nawet ważniejsze niż atrakcyjność książki jako produktu przynoszącego zyski wydawcom²⁹. Konkretnie czynniki, które miałyby wpłynąć na dalsze użytkowanie

20 I. Stevenson, *Harry Potter, riding the bullet and the future of books: Key issues in the anglophone book business*, „Publishing Research Quarterly” 2008, vol. 24, s. 284, <https://doi.org/10.1007/s12109-008-9086-7>.

21 J. Fourie, *The future of books: Have e-books displaced their printed peers yet and to what extent has Covid-19 affected the book industry?*, „Finweek”, 28.05.2021, s. 5.

22 F. Ashburn, *Wake Reads Together: A panel discussion on the future of the book*, „North Carolina Libraries” 2004, vol. 62, no. 1, s. 18.

23 R.J. Cox, dz. cyt., s. 55.

24 L. Shiflett, dz. cyt., s. 38.

25 J.B. Thompson, *O futuro dos livros*, „MATRIZes” 2023, vol. 17, no. 1, s. 16, <https://doi.org/10.11606/issn.1982-8160.v17i1p11-20>.

26 M.Á. Pineda Cupa, dz. cyt.

27 D.J. Staley, dz. cyt.

28 T. Connell, dz. cyt.

29 R. Musiker, dz. cyt.

konwencjonalnych druków łączyły się z zapotrzebowaniem na doświadczanie charakterystycznych dla książki przeżyć podczas lektury³⁰, wyrażaniem emocjonalnego stosunku do niej oraz docenianiem jej użyteczności jako medium zapewniającego określone warunki korzystania z zasób wiedzy i kultury³¹. Z kolei czynnikiem o charakterze społecznym miałyby być styl życia w przyszłości, który zadecydowałby o tym, że wraz z większą ilością czasu wolnego ludzie będą czytać więcej³². O przyszłości książki miałyby ponadto rozstrzygnąć jej zdolność do konkurowania z innymi mediami działającymi na skalę masową³³.

Niektóre atrybuty książki były jednak w kontekście jej przyszłości oceniane niejednoznacznie. Z jednej strony przyszłość publikacji książkowych nie miałyby zależeć od jej formy fizycznej, ponieważ w ujęciu niektórych autorów istotniejsze było to, co książka sobą reprezentuje (możliwość gromadzenia i udostępniania zasobów wiedzy i informacji, symboli kulturowych i wspomnień społecznych w określonych warunkach)³⁴. Z drugiej strony materialna forma książki miałyby być kluczowa dla jej przetrwania, ponieważ zgodnie z przekonaniem innych autorów sama treść może być przekazywana na różne sposoby za pomocą innych nośników³⁵.

3. Charakterystyka przyszłości książki

Temat	Cytat
Przyszłość książki nie jest zagrożona	The paperback, affordable and convenient, is certainly here to stay ³⁶ .
	But books will never go out of fashion... ³⁷
	While contrary to all the hype, it seems clear that the future of the book isn't purely digital... ³⁸ It is probable that the book – the paper codex – will remain the standard of publishing and of readers for at least the first few decades of the next century ³⁹ .
	The question that we now ask ourselves is the following: If publishing as we have known it for the last 500 years is ending, what is the future of the book as a historical artifact? I would not be so quick as to forecast its demise. The process may have changed, but the need for the printed word will continue in some format ⁴⁰ .
Książka będzie istniała obok mediów cyfrowych	...the published book, the artifact of human manufacture that has been the most effective means of dis-seminating information and knowledge for four centuries, will continue to have a role in the constantly evolving Information Age of the twenty-first century ⁴¹ .

30 I. Stevenson, dz. cyt.

31 E.M. Noam, dz. cyt.

32 J. Fourie, dz. cyt.

33 F. Ashburn, dz. cyt.

34 R.J. Cox, dz. cyt.

35 L. Shiflett, dz. cyt.; B. Scardilli, *BEA 2013: The future of books*, „Information Today” 2013, vol. 30, no. 7, s. 17; J.B. Thompson, dz. cyt.

36 R. Musiker, dz. cyt.

37 T. Connell, dz. cyt., s. 34.

38 C. Lynch, *The battle to define the future of the book in the digital world*, „First Monday” 2001, vol. 6, no. 6, <https://doi.org/10.5210/fm.v6i6.864>.

39 L. Shiflett, dz. cyt., s. 47.

40 R.M. Ballard, *What is the future of books and print journals? Are archival journals and the printed book obsolete?*, „International Journal of the Book” 2010, vol. 7, no. 3, s. 80, <https://doi.org/10.18848/1447-9516/CGP/v07i03/36794>.

41 R.J. Cox, dz. cyt., s. 53.

Temat	Cytat
	Undoubtedly, electronic publication and access to information is likely to grow substantially in importance in the future. Despite this, it is unlikely to totally supplant publication on paper. Nor should it! In my opinion, it is important to realise that each publication medium has its strengths and weaknesses and should be used for what it is good at ⁴² .
	O que provavelmente veremos no mundo dos livros é uma cultura de coexistência entre o impresso e o digital: os livros na era digital prosperarão em uma cultura híbrida em que a impressão e o digital coexistem lado a lado, em vez de um ofuscar o outro, e as proporções de vendas contabilizadas pelo impresso e pelo digital devem variar de acordo com o tipo de livro ⁴³ .
	While streaming services will likely be adopted by a considerable share of bookreaders, the replacement of printed books for digital formats, including streaming services, is an unlikely scenario. We might consequently conclude that for the majority of book-readers, nothing fully compares and competes with or replaces printed books ⁴⁴ .
Książka wymaga modernizacji	Books that are scalable and respond to intelligent queries. Books that let me adjust my consumption velocity, and accommodate my desire to track what I know. These are the books I want ⁴⁵ .
Książka nie ma przyszłości	Once the technology of the reading machine has been perfected the printed book will go the way of incunabula, the 78-rpm record, and Beta tapes. Publishers will perish and most books will become landfill on the shores of an ocean of free-flowing data ⁴⁶ .
	Books, as physical products, are yesterday's technology. Electronic multimedia are cheaper to produce, distribute, and store, are more accessible and allow new and innovative ways to be creative. In consequence, books will inevitably lose their centrality in entertainment as well as in the intellectual and cultural sphere ⁴⁷ .
	The book has no future. Most of us who have been brought up surrounded by the tactile pleasure of paper books (p-books) have a sentimental attachment to them, relishing their feel, enjoying being curled up with them in their friendly presence, responding perhaps subconsciously to their smell, enjoying their instant access, finding it easy to browse, serendipitously opening a page and lighting on an enjoyable enlightenment. For those like us in this respect, there will always be paper books, just as there are vintage cars for enthusiasts. The rest of the world, however, will have moved on ⁴⁸ .
	Twice in the past two weeks I've felt compelled to say that I think books have no future [...]. Taking that position brought me no joy. Just didn't see an alternative ⁴⁹ .
	...people will get rid of print books in bulk and that books will become rare objects consigned to antique stores ⁵⁰ .

42 P. Barker, *The future of books in an electronic era*, „The Electronic Library” 1998, vol. 16, no. 3, s. 194, <https://doi.org/10.1108/eb045638>.

43 J.B. Thompson, dz. cyt., s. 17.

44 L.-B. Kristensen, M. Lüders, *Convenient and worth the price? Identifying early users and predicting future use of book streaming services*, „Convergence” 2021, vol. 29, iss. 1, s. 198, <https://doi.org/10.1177/13548565211057516>.

45 P. Meyers, *Physics and the future of books*, „The Journal of Electronic Publishing” 2015, vol. 18, iss. 2, <https://doi.org/10.3998/3336451.0018.203>.

46 T.M. Disch, *The future of the book: a prophecy*, „Hudson Review” 1998, vol. 50, no. 4, s. 534 i n., <https://doi.org/10.2307/3853203>.

47 E.M. Noam, dz. cyt., s. 5.

48 P. Atkins, *The future of the book*, „Chemistry International” 2013, vol. 35, iss. 2, s. 3, <https://doi.org/10.1515/ci.2013.35.2.3>.

49 D. Weinberger, *The future of books*, „KM World” 2014, vol. 23, no. 4, s. 1.

50 B. Scardilli, dz. cyt., s. 17.

Temat	Cytat
Przyszłość książki literackiej	Perhaps fiction as storytelling will remain most effective as a genre targeted for printed books... ⁵¹ Print books will continue to be the dominant way to tell long stories, both fiction and non-fiction, and the primary textual way that the culture is preserved for the future ⁵² . The reading public has changed, many readers do no longer want to read long difficult books, but rather something light, a text they can in some way relate to ⁵³ .
Przyszłość wydawnictw informacyjnych	Books are likely to remain as an entertainment medium, novels for couch, beach and bus. And where an exquisite presentation is part of the experience, or where ideas are central, books will endure. But when it comes to the pure informational aspect of books – storing and accessing useful information – the print/paper technology will lose out ⁵⁴ . More reference works may move to electronic form... ⁵⁵
Przyszłość książki naukowej	...books as a physical entity will become, in time, a secondary tool in academia, their role usurped by the upstart electronic media. And as books cease to be the mainstay of the leading edge of knowledge, their role becomes primarily that of an entertainment medium, and not even one at the creative leading edge ⁵⁶ . Print books will survive, and will continue to be at the core of all good public libraries and the humanities and social science portions of good academic libraries ⁵⁷ .

Wśród opinii charakteryzujących przyszłość książki pojawiło się całe spektrum możliwości. Poza wskazaniem, że owa przyszłość jest niejednoznaczna składano również deklaracje, że nie jest zagrożona⁵⁸ i nie jest wyłącznie cyfrowa⁵⁹. Miały one charakter bezwarunkowy lub z zastrzeżeniem pewnych modyfikacji w sposobach produkcji, dystrybucji i użytkowania tradycyjnych druków. Optymistyczne scenariusze zakładały, że nawet w obliczu możliwości stwarzanych przez nowe rozwiązania komunikacyjne książka w dalszym ciągu pozostanie standardem wydawniczym i czytelniczym⁶⁰. Przyjmując z kolei odmienną perspektywę niektórzy autorzy zakładali, że książkę w przyszłości czeka marginalizacja, spowodowana coraz mniejszym zainteresowaniem ze strony potencjalnych odbiorców⁶¹. W konsekwencji książka miałaby stać się produktem droгим i ogólnie stracić na znaczeniu⁶². Najbardziej radykalne stanowisko wiązało się z deklaracją, że książka (ogólnie jako medium lub konkretnie drukowana) nie ma przyszłości⁶³. Co więcej, ludzie mieliby nie tylko zaprzestać kupowania nowych książek, lecz również pozbywać się masowo tych, które już posiadali⁶⁴.

51 C. Lynch, dz. cyt.

52 W. Crawford, dz. cyt., s. 7.

53 T. Gangel, dz. cyt., s. 107.

54 E.M. Noam, dz. cyt., s. 10.

55 W. Crawford, dz. cyt., s. 9.

56 E.M. Noam, dz. cyt., s. 5.

57 W. Crawford, dz. cyt., s. 15.

58 R. Musiker, dz. cyt.

59 C. Lynch, dz. cyt.

60 L. Shiflett, dz. cyt.

61 P. Atkins, dz. cyt.

62 R. Rollins, *Opinion: Considering the future of books*, „Dayton Daily News (OH)”, 30.01.2017.

63 T.M. Disch, dz. cyt.; D. Weinberger, dz. cyt.

64 B. Scardilli, dz. cyt.

Rozwinięciem refleksji odnoszących się do przewidywanej przyszłości książki były opinie na temat tego, co się z nią stanie, skupione wokół trzech możliwości: dalsze istnienie książki w jej tradycyjnej postaci; dalsze trwanie książki, lecz już w zmodyfikowanej formie; wyeliminowanie książki poprzez jej zastąpienie nowszymi technologiami. Bezwarunkowe trwanie książki uzasadniano tym, że jej konwencjonalna postać w dalszym ciągu byłaby potrzebna i pożądana⁶⁵. Miałyby współistnieć z tekstem na ekranie i sytuować się obok mediów cyfrowych, nawet wbrew ich rosnącej popularności⁶⁶. Nie zostałyby wyparta przez e-booki czy audiobooki, ponieważ jako medium idealnie zaprojektowane i dobrze spełniające swoje funkcje jest nie do zastąpienia⁶⁷. W innym ujęciu formuła konwencjonalnej książki miałyby ewoluować, co zostało połączone z cyfrowymi modyfikacjami skutkującymi pojawieniem się jej przyszłych form⁶⁸. W kolejnym wariantcie przyszłości, nawet jeśli tradycyjna książka nie zniknie, zmianie podlegać będzie jej status – stanie się medium niszowym. Z kolei całkowite wyeliminowanie książki z przestrzeni medialnej połączone zostało z rozwojem multimediów elektronicznych, które miałyby ją zastąpić⁶⁹.

Wyobrażenia na temat przyszłości objęły również poszczególne typy książek z uwzględnieniem pełnionych przez nie funkcji. W postaci drukowanej w dalszym ciągu wydawana byłaby beletrystyka czy szerszej literatura⁷⁰. Ogólnie miałyby przetrwać książki do czytania relaksacyjnego⁷¹ i łatwe w odbiorze⁷². W przyszłości książka miałaby pozostać medium rozrywkowym, niekiedy poznawczym, ale już nie informacyjnym, ponieważ dostęp do przydatnych w tym kontekście treści lepiej zapewnią narzędzia teleinformatyczne⁷³. Wyeliminowane miałyby zatem zostać wydawnictwa podręcznikowe, a także encyklopedie, słowniki itp., między innymi ze względu na łatwiejszą aktualizację danych w środowisku cyfrowym oraz możliwość wprowadzania do ich treści elementów multimedialnych i interaktywnych⁷⁴. Niejednoznacznie przedstawiany był przyszły status książki naukowej, która albo zniknie⁷⁵, albo pozostanie wyłącznie domeną nauk humanistycznych i społecznych⁷⁶. Wyraźnie natomiast wskazywano na dalszą obecność książki artystycznej, czy też pięknie wydanej, ze względu na jej niepodważalne walory estetyczne, które decydowałyby o tym, że będzie można ją podziwiać lub obdarowywać nią innych⁷⁷.

65 R.M. Ballard, dz. cyt.; T. Connell, dz. cyt.

66 R.J. Cox, dz. cyt.; P. Barker, dz. cyt.; T. Connell, dz. cyt.; D.J. Staley, dz. cyt.; J.B. Thompson, dz. cyt.

67 L.-B. Kristensen, M. Lüders, dz. cyt.

68 P. Meyers, dz. cyt.

69 E.M. Noam, dz. cyt.

70 C. Lynch, dz. cyt.; W. Crawford, dz. cyt.

71 T. Connell, dz. cyt.

72 T. Gangel, dz. cyt.

73 E.M. Noam, dz. cyt.

74 Tamże; W. Crawford, dz. cyt.; J. Rosen, *Speculations on the Future of the Book at MIT Conference*, Publishers Weekly (Online), 7.05.2012.

75 E.M. Noam, dz. cyt.

76 W. Crawford, dz. cyt.

77 J. Rosen, dz. cyt.

4. Atrybuty książki istotne dla jej przyszłości

Temat	Cytat
Ponadczasowy nośnik wiedzy	<p>...the book itself is used as a vehicle for all types of knowledge...⁷⁸</p> <p>According to Checkland's taxonomy, books are examples of 'designed physical systems'. Their purpose is to support the two types of human activity... (communication and cognition)⁷⁹.</p> <p>Only eye legible books on materials such as paper, as compared with those transmitted by code on computer media, have proven their capacity to survive centuries and even millennia⁸⁰.</p> <p>Books are the kind of long-form scholarship that enables a rigorous and extensive presentation of arguments, sustained potentially over a broader set of areas, and placed in context with other important issues, both within and outside of a discipline⁸¹.</p>
Doświadczenia zmysłowe, intelektualne i estetyczne podczas lektury	<p>The new technology does have the edge in this quest for reference material and research data. However, the mental stimulus and pleasure which are experienced in the reading of a novel or play [...] is best achieved through the medium of books as we know them today⁸².</p> <p>O livro impresso é um excelente dispositivo de leitura que permite uma experiência de alta qualidade – melhor, aos olhos de muitos, do que a experiência de ler texto de formato longo em uma tela – e um objeto cultural esteticamente agradável que é valorizado por si só, como algo a ser manuseado, admirado e apreciado⁸³.</p>
Poczucie własności książki	Há um fator relacionado que é relevante aqui: o que eu chamo de „valor de posse” dos livros. O que quero dizer com isso é que alguns livros são objetos que um indivíduo quer não apenas para ler, mas também para ter, colocar em sua prateleira ou em sua estante, para que possa retornar em um momento posterior no tempo, compartilhar com os outros, talvez presentear, ou até exibir em sua sala de estar ou estudo como um significante, um objeto simbólico representativo do gosto e dos valores de seu dono (ou representativo do que os donos gostariam que os outros pensassem que são seus gostos e valores) ⁸⁴ .
Zabezpieczenie praw autorskich	...print books also represent one technology that seems to work well for the agencies that control copyrights (typically publishers) without being burdensome on the users—libraries and readers. No proposed replacement for print books manages to balance copyright and fair use as well as plain old books... ⁸⁵
Wygoda użytkowania	[The book] is convenient, usually portable, and requires only that the user be literate. At its basic level, the book requires no arcane technology to produce and no unnatural equipment to use ⁸⁶ .
Alternatywa dla elektroniki	And because we spend hours each day on our screens, it is a relief to take a break from them with a paperback ⁸⁷ .

78 L. Shiflett, dz. cyt., s. 38.

79 P. Barker, dz. cyt., s. 191.

80 G. Frost, *Adventures in the future of the book*, „Bonefolder: An E-Journal for the Book-binder & Book Artist” 2010, vol. 6, no. 2, s. 29.81 F. Baetens, V. Prislan, *The dissemination of international scholarship: The future of books and book reviews*, „Leiden Journal of International Law” 2014, vol. 27, iss. 3, s. 561, <https://doi.org/10.1017/S0922156514000193>.

82 R. Musiker, dz. cyt.

83 J.B. Thompson, dz. cyt., s. 15.

84 Tamże.

85 W. Crawford, dz. cyt., s. 7–8.

86 L. Shiflett, dz. cyt., s. 35–36.

87 J. Fourie, dz. cyt., s. 5.

Temat	Cytat
	We may need to put down the book from time to time, but we should make sure not to let the computer become the new book. The universal medium, like the universal library, is a dream that does more harm than good ⁸⁸ .
Ograniczenia wencjonalnej książki	In my view there are four major issues that need to be considered. [...] First, because there are now more books being published than ever before, it is becoming increasingly more difficult to keep abreast of what is happening in the world – both in general terms and with respect to particular subjects of study. [...] Second, because of the many different perspectives that can be imposed on a particular subject area, relevant material often gets distributed and ‘spread out’ across numerous publication sources. Invariably, this makes it very difficult to locate and retrieve sought-after items of information – unless they are available in electronic form. Third, there is a physical storage issue that must be considered. Conventional books take up quite a substantial amount of shelf space. [...] Fourth, despite the efficiency of publication processes (both paper-based and electronic), published material soon goes ‘out of date’ – particularly that relating to scientific and technical domains ⁸⁹ . The entire history of book illustration is in one sense an attempt to overcome the limitations of the form – a linear exposition utilizing text as the prime means of communication ⁹⁰ .
Nadprodukcja publikacji	One of the major problems associated with the book has been the tremendous proliferation of the form from its beginnings. Within the masses of books produced since Gutenberg there are volumes that should have remained unwritten, efforts that would have been better received as magazine articles, and books that could have been better presented in another form ⁹¹ .

Przywoływane w analizowanych artykułach właściwości książki i elementy systemu związane z jej produkcją, dystrybucją i użytkowaniem złożyły się na zbiór argumentów przemawiających za koniecznością jej dalszego trwania lub przyczyny uzasadniające potrzebę jej zastąpienia nowszymi rozwiązaniami technologicznymi.

Korzystne dla książki atrybuty połączone zostały z jej funkcją nośnika wszelkich rodzajów wiedzy, zapewniającego najwłaściwszy sposób jej przechowywania i przedstawiania potencjalnym odbiorcom⁹². W opinii niektórych autorów stanowiła ponadto nieocenione wsparcie dla procesów poznania⁹³, ponieważ zawarte w niej informacje są pełniejsze, bardziej pogłębione i osadzone w szerszym kontekście, a także funkcjonują w dłuższej perspektywie czasowej⁹⁴. Książkę jako nośnik treści miała charakteryzować również stabilność czasowa i przestrzenna, wynikająca z optymalności rozwiązań w zakresie jej formy. Wskazywano ponadto, że jej postać fizyczna sygnalizuje możliwość doświadczania określonych wrażeń natury intelektualnej, ale także zmysłowej (jak chociażby przyjemność płynąca z kontaktu z materią książki)⁹⁵ czy estetycznej⁹⁶. Miała ponadto zapewniać poczucie własności

88 A. Piper, dz. cyt.

89 P. Barker, dz. cyt., s. 193.

90 L. Shiflett, dz. cyt., s. 40–41.

91 Tamże, s. 45.

92 Tamże.

93 P. Barker, dz. cyt.

94 G. Frost, dz. cyt.; F. Baetens, V. Prislán, dz. cyt.

95 R. Musiker, dz. cyt.

96 J.B. Thompson, dz. cyt.

nabytych tytułów, których zbiory przyczyniają się do budowania poczucia tożsamości ich właściciela⁹⁷. Stanowiła również najlepsze zabezpieczenie praw autorskich dla twórców⁹⁸. Książka przedstawiana była jako uniwersalne i wygodne w użytkowaniu medium, obsługiwane intuicyjnie i rutynowo⁹⁹. Do realizacji praktyk lekturowych nie wymaga technologii, co więcej pozwala uwolnić się od wszechobecnej elektroniki¹⁰⁰. Podkreślano, że dalsze istnienie książki jako autonomicznego środka przekazu jest ważne, ponieważ perspektywa jednego medium, które zastąpi wszystkie inne nie jest tak korzystna dla przyszłych pokoleń odbiorców, jak starają się udowodnić entuzjaści nowych technologii komunikacyjnych¹⁰¹.

Wśród cech książki, które nie miały się sprawdzać we współczesnym świecie, a mogłyby zostać ulepszone za sprawą technologii, wymieniano przede wszystkim jej fizyczność, która generowała problemy związane z produkcją i dystrybucją konwencjonalnych publikacji i nie zapewniała wystarczająco szybkiego dostępu do informacji¹⁰². Kolejnym zarzutem był nadmiar tytułów na rynku¹⁰³ oraz brak możliwości aktualizacji ich treści, co w konsekwencji rodziło zastrzeżenia odnośnie do ekonomiki tradycyjnej działalności wydawniczej. Podkreślano również, że charakterystycznym komunikatem dla książki jest tekst, a występujące w niej treści w postaci obrazowej miały mieć swoje ograniczenia i nie sprawdzały się najlepiej¹⁰⁴.

5. Charakterystyka nowych mediów i e-booków w kontekście problematyki przyszłości książki

Temat	Cytat
Media cyfrowe jako wsparcie dla kultury książki	We can see a general direction for book culture. It will be faster, more decentralized, more democratic. Book lovers will find what they want and will continue to have conversations with each other (on the Web, if not over the living-room coffee table) and build communities of like-minded people ¹⁰⁵ .
	...book culture is moving away from a centralized, top-down landscape. Technology is making personalization the future, so readers, book buyers and the general public will increasingly be able to tailor their reading and buying habits in a way that reflects their individuality ¹⁰⁶ .
	The new forms of communication offer the distinct potential to reduce the glut of publication that continually undermines the ability of libraries to adequately represent the array of knowledge, opinion, and speculation available through traditional books and magazines ¹⁰⁷ .

97 Tamże.

98 L. Shiflett, dz. cyt.; W. Crawford, dz. cyt.

99 L. Shiflett, dz. cyt.

100 J. Fourie, dz. cyt.

101 A. Piper, dz. cyt.

102 P. Barker, dz. cyt.

103 L. Shiflett, dz. cyt.

104 Tamże.

105 C. Leddy, *The changing future of books*, „Writer” (Kalmbach Publishing Co.) 2010, vol. 123, no. 4, s. 8–9.

106 Tamże.

107 L. Shiflett, dz. cyt., s. 46.

Temat	Cytat
Nowe możliwości oferowane przez media cyfrowe	Electronics can easily accommodate writing, but also a lot more – moving images, pictures, sound – multimedia. And such capability will be used soon, emphatically and creatively ¹⁰⁸ .
	Apart from its easy portability, the principal advantage of an e-book is that it is interactive. [...] The extreme kind of interactivity, of course, is the wikitext, where the community of instructors and students build the text themselves ¹⁰⁹ .
	A leitura de textos de formato longo em uma tela, sem dúvida, trouxe algumas vantagens – os livros podem ser comprados facilmente e baixados rapidamente, o preço é geralmente menor, o tamanho das letras pode ser ajustado para se adequar ao leitor, muitos livros podem ser transportados em um único dispositivo, etc. Mas, também trouxe algumas desvantagens para muitos leitores, sendo a mais significativa delas o fato de que a experiência de ler textos longos em uma tela não é tão boa quanto a experiência de lê-los na página impressa ¹¹⁰ .
	...ebooks have encouraged already-voracious readers to read more and that the quality of books' content will always be more important than how a reader consumes them ¹¹¹ .
Krytyka mediów cyfrowych	...p-book encourages you to use your imagination to build up internal mental representations of a subject, an e-book might do the creative work for you and leave your imagination under-developed ¹¹² .
	...whereas the early scholar would crow over the discovery of a fragment of papyrus, today's information freak is swamped with every sort of data on every subject imaginable – plus a few more that aren't. Ironically of course, it is very easy to delete electronically-held information, so future generations may have less to work on than those who can sift their way through paper archives ¹¹³ .
	Most importantly, current computer display technologies do not offer a pleasant environment for reading very long texts when compared to ink on paper. There are also problems relating to standards, rapid obsolescence of content due to technology changes, and the general complexity and instability of the personal computer environment, all of which seem ill-matched to the elegant simplicity of owning and reading bound printed books ¹¹⁴ .
	Como objetos culturais que têm certos traços estéticos valorizados – uma bela capa, um interior bem projetado, uma materialidade sensual – os livros impressos são valorizados tanto por seu conteúdo quanto pela forma material através do qual esse conteúdo é transmitido. Os e-books carecem desses traços estéticos e dos direitos de propriedade que fazem parte do valor de posse do livro impresso ¹¹⁵ .
	Indeed, a tablet is effectively just an ersatz version of the printed book, even mimicking the turning of a page. In terms of literary aesthetics, there has been no significant transformation whatsoever and it's doubtful whether such considerations ever even occurred to the creators of these devices. All the effort has gone into reconceiving the delivery mechanism rather than into the form and content of what is actually being delivered ¹¹⁶ .

108 E.M. Noam, dz. cyt., s. 9.

109 P. Atkins, dz. cyt., s. 4.

110 J.B. Thompson, dz. cyt., s. 14–15.

111 B. Scardilli, dz. cyt., s. 17.

112 P. Atkins, dz. cyt., s. 3.

113 T. Connell, dz. cyt., s. 24.

114 C. Lynch, dz. cyt.

115 J.B. Thompson, dz. cyt., s. 15–16.

116 M. McGuinness, *Mallarmé, technology, and the future of the book*, „Lacanian Ink” 2015, vol. 46, s. 177.

Temat	Cytat
Odmienność książki i nowych mediów	Computers can mirror books but they should not be confused with books. Screen based reading actually dissolves books. Search engines provide a reading method that eliminates the coherence of individual books digesting and parsing whole libraries down to word frequencies, search terms and tagged images. The cultural transmission concern is no longer deterioration of paper, but digital dissolution of books ¹¹⁷ .
	De ninguna manera esto significa que haya una equivalencia entre la forma electrónica y la forma impresa del „mismo libro”. [...] La utilidad de lo digital no debe borrar la conciencia de su diferencia con los objetos o las prácticas que conocíamos anteriormente ¹¹⁸ .
Książka a media audiowizualne	For several decades, book publishing firms have swallowed each other and in turn been acquired by multimedia companies dominated by broadcasting and film interests. For these organizations, books represent only another form of „soft-ware”, raw material for conversion into more lucrative audiovisual entertainment ¹¹⁹ .
	The young are currently immersed in computer games with their quite extraordinarily good (and expensive) graphics. The danger is that academic e-books will seem tawdry by comparison and convey to the reader a sense of disappointment ¹²⁰ .
	No review increases the readership of a book or its sales more than the author appearing on a late night talk show and if Oprah mentions it, it is sure to become a best-seller ¹²¹he wants to get colleagues to rethink the publishing process and make them see the need to control content across platforms, and to be able to see the need to convert books into other forms of media, from TV series to films ¹²² .

W pierwszej grupie wypowiedzi należących do tej kategorii nowe media charakteryzowane były jako wsparcie dla rynku wydawniczego. Dzięki nim publikowanie miało być szybsze, bardziej zdecentralizowane i bardziej demokratyczne, ponieważ objęłoby również teksty pozostające poza obszarem zainteresowań profesjonalnych wydawców¹²³. Zasługą mediów cyfrowych miałyby być również bardziej spersonalizowany wymiar czytania i kupowania książek¹²⁴. Ogólnie książka elektroniczna miała stanowić remedium na niedoskonałości tradycyjnych publikacji¹²⁵. Miała „uwalniać” produkcję drukowaną od ilustracji, oferując komunikaty wzbogacone o multimedia, hipertekst i interakcje¹²⁶. Ponadto miała odciążać rynek książki od niepotrzebnych treści i nieprzydatnych tytułów zalegających w księgozbiorach oraz od szkodliwej nadprodukcji publikacji¹²⁷.

W drugiej grupie poglądów dominowało przekonanie, że media cyfrowe zaferowały możliwości zapewniające nowe rodzaje kreatywności i twórczej aktywności,

117 G. Frost, dz. cyt., s. 31.

118 M.Á. Pineda Cupa, dz. cyt., s. 217–218.

119 L. Bogart, *Media mergers and the future of books*, „Logos” 1998, vol. 9, no. 1, s. 14–17, <https://doi.org/10.2959/logo.1998.9.1.14>.

120 P. Atkins, dz. cyt., s. 6.

121 L. Shiflett, dz. cyt., s. 47.

122 R. Deahl, *At NYU, Experts debate future of the book*, Publishers Weekly (Online), 19.11.2013.

123 C. Leddy, dz. cyt.

124 Tamże.

125 L. Shiflett, dz. cyt.

126 P. Barker, dz. cyt.

127 L. Shiflett, dz. cyt.

co powinno przyczynić się do powstania nowej literatury i nowych struktur wiedzy¹²⁸. W charakterystyce relacji między książką konwencjonalną a elektroniczną wymienione zostały te cechy e-booków, które wskazywały na ich przewagę nad drukami. E-booki miały być tańsze w produkcji i miały zapewniać szybszą aktualizację treści, co powinno być istotne zarówno dla wydawców, jak i czytelników¹²⁹. Wskazywano, że łatwiej je odnaleźć, kupić i uzyskać do nich dostęp (za sprawą wyrafinowanych metod wyszukiwania i filtrowania, a także usług abonamentowych czy mechanizmów szybkiego pobierania plików). Pozostawały konkurencyjne w stosunku do druków zarówno pod względem ceny, jak i przestrzeni, jaką miały zajmować (ze względu na możliwość gromadzenia wielu książek na jednym urządzeniu). W zakresie użytkowania miały zapewniać szybsze odnajdywanie informacji poszukiwanych w treści publikacji, a także dopasowanie wyglądu tekstu na ekranie do indywidualnych preferencji¹³⁰. Ze względu na wymienione powyżej atuty e-booki były przedstawiane jako urządzenia sprzyjające intensyfikacji praktyk lekturowych¹³¹.

Trzecia grupa opinii na temat mediów cyfrowych i e-booków uwzględniła z kolei krytyczne spojrzenie na oferowane przez nie możliwości. Media cyfrowe łączyły się w nich z innymi sposobami zdobywania informacji i wytwarzania wiedzy, których skutkami miały być nowe standardy narzucane użytkownikom i niepewność w odniesieniu do efektów końcowych tych procesów¹³². Łatwość i szybkość publikowania w sieci miała w konsekwencji prowadzić do przeładowania informacjami elektronicznymi¹³³. Możliwość sprawnej aktualizacji treści cyfrowych, ze względu na ich szybkie starzenie się i ulotność, raczej przyczyniać się do zwiększenia niestabilności środowiska cyfrowego, niż do poprawienia jego użyteczności¹³⁴. Ekran komputera miał zmienić sposób realizowania praktyk lekturowych, lecz wpłynął także na zmiany zachodzące w umysłowości odbiorców, które połączone zostały z pojawieniem się ograniczeń w zakresie zdolności do koncentracji i głębokiego namysłu. Ponadto nowe media miały przyczynić się do zwycięstwa obrazu nad tekstem i wpłynąć na obniżanie się poziomu umiejętności czytania i pisanania¹³⁵. Wpływ gigantów technologicznych na kulturę książki (Amazon, Apple, Google itd.) postrzegany był jako źródło niepokoju w kontekście dalszego trwania kultury książki i czytelnictwa. Wskazano, że masowa digitalizacja nie wpłynie korzystnie na trwanie dziedzictwa kulturowego, ponieważ skutkuje wyrwaniem książek z ich kontekstu i może zaowocować tym, że czytać i badać będą je już wyłącznie maszyny a nie ludzie. Podkreślono także, że istnieje niebezpieczeństwo komercjalizacji zdigitalizowanej zawartości bibliotek w przyszłości¹³⁶.

Wymieniane w licznych publikacjach atuty książek elektronicznych również poddano krytycznemu osądowi. W przypadku hipertekstowych struktur reprezentacji

128 E.M. Noam, dz. cyt.; P. Atkins, dz. cyt.

129 P. Atkins, dz. cyt.

130 J.B. Thompson, dz. cyt.

131 B. Scardilli, dz. cyt.

132 P. Atkins, dz. cyt.

133 T. Connell, dz. cyt.

134 C. Lynch, dz. cyt.

135 P. Atkins, dz. cyt.

136 R. Darnton, *Google & the future of books*, „New York Review of Books” 2009, 56(2), s. 9–11.

wiedzy, które miały być charakterystyczne dla e-booków, okazało się, że są one trudne do rozwinięcia i zapełnienia¹³⁷. Zaproponowane dla książki elektronicznej rozwiązania technologiczne wydawały się nieadekwatne, mało satysfakcjonujące i wręcz rozczarowujące w zakresie zabezpieczenia danych osobistych na czytniku czy komfortu lektury na urządzeniach z wyświetlaczem LCD¹³⁸, a także sposobów udostępniania e-booków w sieci, w tym za pomocą modeli subskrypcyjnych. E-booki budziły również zastrzeżenia pod względem ekonomicznym, ponieważ miały łączyć się z mniejszymi kosztami ponoszonymi przez wydawców i czytelników, a okazało się, że ich cena nie jest konkurencyjna w porównaniu z publikacjami drukowanymi, podobnie jak koszty ponoszone przez wydawców¹³⁹. Z perspektywy rynku książki niezbyt korzystne okazały się również wspomniane modele subskrypcyjne, ponieważ miały odwozić czytelników od kupowania książek¹⁴⁰. Co więcej, pojawiły się opinie, że e-booki nie zapewniały pod względem intelektualnym, emocjonalnym czy wygody użytkownika takich wrażeń podczas lektury, jak tradycyjna książka¹⁴¹. Nie były również w stanie dorównać jej estetyce. Wątpliwości budziła ponadto kwestia własności e-booków pomimo dokonania ich zakupu¹⁴². Najbardziej radykalne opinie wskazywały na to, że technologia książki elektronicznej jest rozczarowująca i nie rozwija się tak dynamicznie jak początkowo zakładano. Czytnik jako urządzenie do czytania miał pozostać namiastką książki, ponieważ nie zaproponowano w nim żadnej znaczącej zmiany pod względem formy czy treści publikacji książkowych. Zmodyfikowany został jedynie sam mechanizm dostarczania zawartości treściowej¹⁴³. Co więcej, czytniki miały przegrywać rywalizację z tabletami i smartfonami pod względem powszechności ich wykorzystywania do lektury e-tekstów.

Czwarta grupa opinii wskazywała na odmiennosć książki i mediów cyfrowych (włącznie z e-bookami), co miało podważać wiarygodność wizji zastępowania tych pierwszych drugimi. Zgodnie z tymi poglądami nowe media miały stanowić zaprzeczenie tego, czym są książki¹⁴⁴. Charakteryzować je miał inny rodzaj komunikowania oparty na odmiennych sposobach wytwarzania i odbioru treści oraz warunkach użytkowania. Rozszerzenie klasycznej formuły książki, zaopatrywanie jej w grafikę, dźwięki i animacje miało być zbyt daleko idącym przekształceniem tradycyjnych publikacji, które podważało sens nazywania tego typu obiektów książkami¹⁴⁵. Książki i e-booki powinny być zatem traktowane w opinii niektórych autorów z poszanowaniem dzielących je różnic¹⁴⁶.

Przyszłość książki była niewątpliwie w największym stopniu wiązana z ekspansją technologii teleinformatycznych, jednak pewną rolę w tego typu rozważaniach odegrała również kategoria mediów audiowizualnych. Wśród nich wymieniano

137 C. Lynch, dz. cyt.

138 Tamże.

139 I. Stevenson, dz. cyt.

140 R. Deahl, dz. cyt.

141 J.B. Thompson, dz. cyt.

142 Tamże.

143 M. McGuinness, dz. cyt.

144 G. Frost, dz. cyt.

145 M. Ertürk, E. Üzümcü, *Yeni nesil dijital okuma deneyimi ve e-kitabin geleceği*, „Anadolu University Journal of Art & Design / Sanat & Tasarım” 2018, vol. 8, iss. 2, s. 196–205.

146 M.Á. Pineda Cupa, dz. cyt.

najczęściej film czy telewizję, ale również gry wideo. W tym zakresie wskazano, że dla mediów audiowizualnych książka jest rezerwuarem treści, które można przekształcić w lukratywną rozrywkę¹⁴⁷. Odbiorcy zauroczeni atrakcyjnością audiowizualnego sposobu przedstawiania historii mieli odczuwać rozczarowanie w kontaktach z taką mało efektowną formą przekazu, jaką oferuje książka¹⁴⁸. Podkreślono również różnice w kształtowaniu się określonych postaw odbiorczych u czytelników i widzów, odnoszące się do umiejętności koncentracji i cierpliwego podążania za tekstem w przypadku tych pierwszych i ich braku w przypadku drugich, ponieważ oni oczekują określonej dynamiki w dostarczanych treściach¹⁴⁹. Chociaż dominowały opinie o rywalizacji między przekazem tekstowym a audiowizualnym, jednak wskazywano również na znaczenie telewizji jako kanału, który może odgrywać istotną rolę w promocji książki¹⁵⁰. Co więcej, postulowano zwiększenie zainteresowania wydawców innymi obszarami rynku mediów. Ich zadaniem, według niektórych autorów, powinno być nie tylko zajmowanie się produkcją wydawniczą, lecz także zmierzenie się z problemem kontrolowania treści na różnych platformach medialnych oraz zadbanie o przekształcanie książek w inne formy mediów – od seriali telewizyjnych po filmy¹⁵¹.

Podsumowanie

„Przyszłość książki” łączy się z wiedzą, którą chcielibyśmy dysponować, jednak nie sposób ją uzyskać w wyniku jednej dyskusji, ponieważ zachodzące zmiany o charakterze technologicznym, komunikacyjnym, kulturowym, ekonomicznym czy społecznym wymagają stałego aktualizowania możliwego przebiegu owej przyszłości. Ważniejszy niż konkretny scenariusz wydaje się sam dyskurs, który stanowi swoistą metarefleksję na temat znaczenia i funkcji książki, a także sposobów jej definiowania. Opinie na temat przyszłości książki wzbogacają również wiedzę dotyczącą prawidłowości w rozwoju różnych form medialnych i relacji zachodzących między nimi. Bez względu na to, czy motywem przewodnim tego typu wypowiedzi są obawy o przyszłość książki, czy też mniej lub bardziej entuzjastyczna promocja nowych wzorów produkcji, dystrybucji i konsumpcji treści pozostają one świadectwem, że książka w dalszym ciągu stanowi istotny punkt odniesienia dla innych form medialnych.

W dotychczasowych diagnozach technologia w połączeniu z przewidywanymi zmianami, jakie miałyby przynieść jej intensywny rozwój budziły obawy o przyszłość książki, jednak podkreślono również znaczenie innych czynników, które miałyby na nią wpłynąć. Wśród nich wymieniano gwarancję zysków z posiadania praw do opublikowanego tekstu czy zachowanie dochodowości branży wydawniczej, które jedynie w sposób pośredni wiązały się z możliwościami stwarzanymi przez nową gospodarkę opartą na technologiach cyfrowych. Ważniejsze były w tym wypadku ogólnie rozumiane uregulowania prawne i warunki ekonomiczne prowadzenia działalności

147 L. Bogart, dz. cyt.

148 P. Atkins, dz. cyt.

149 T. Gangel, dz. cyt.

150 L. Shiflett, dz. cyt.

151 R. Deahl, dz. cyt.

wydawniczej. Podkreślano zresztą, że najlepsze rozwiązania w tym zakresie należą jeszcze w dalszym ciągu do dorobku kultury druku.

Zdolność przetrwania książki łączona była jednak przede wszystkim z dalszym istnieniem odbiorcy realizującego określony model praktyk komunikacyjnych związanych z recepcją treści piśmienniczych. Istotnym czynnikiem miałyby być również emocjonalne przywiązanie czytelników do książki oraz pozytywna ocena jej użyteczności, dokonywana pomimo dostępności innych środków przekazu. Media cyfrowe sprawdzają się lepiej w zakresie dystrybucji szybkiej, bieżącej informacji, która wymaga okresowych aktualizacji, ale niekoniecznie wtedy, gdy zachodzi potrzeba głębokiej, wnikliwej i wyczerpującej analizy zjawisk składających się na całokształt doświadczenia cywilizacyjnego. W efekcie pozytywna charakterystyka książki, która miała na celu wykazanie potrzeby jej istnienia w przyszłości, często odwoływała się w analizowanych artykułach do tego, w jaki sposób książka oddziałuje na czytelnika pod względem intelektualnym, poznawczym, emocjonalnym i zmysłowym. Natomiast jako medium wymagające modyfikacji technologicznych książka prezentowana była jako narzędzie niewygodne w wyszukiwaniu informacji i pozbawione możliwości jej aktualizacji, ograniczone pod względem możliwości obrazowego prezentowania komunikatów, które generuje problemy natury ekonomicznej i logistycznej w zakresie produkcji, dystrybucji i przechowywania. W kontekście dalszego trwania książki podkreślane było zatem to, jak książka wchodzi w interakcje z czytelnikiem, natomiast jako problematyczne rozważane były kwestie związane z ograniczeniami charakterystycznej dla niej formy oraz niedogodnościami w zakresie organizacji jej systemu.

Poglądy dotyczące przyszłości książki wiązały się z przeciwstawnymi opiniami (jest zagrożona/nie jest zagrożona) oraz ich wariantami. Efektem odwoływania się do cech dystynktywnych książki w kontekście jej przyszłości również były charakterystyczne przeciwieństwa. Jej fizyczność w niektórych artykułach miała być atutem, w innych wadą, którą należy wyeliminować. Odwoływanie się zarówno do fizyczności książki, jak i jej niezależności od technologii szczególnie w najnowszych zarejestrowanych w bazie tekstach była przytaczana jako zaleta publikacji drukowanych, która pozwala uwolnić się na pewien czas od wszechobecnej elektroniki. Ważnym czynnikiem powiązanim z materialnością książki była ponadto jej wartość estetyczna, której brak autorzy odnotowali charakteryzując właściwości e-booków. Niejednoznacznie interpretowano również nienaruszalność zawartości treściowej tradycyjnych publikacji. Brak możliwości jej aktualizowania traktowany był jako argument przemawiający za koniecznością zastąpienia książki kanałami cyfrowymi. Wskazano jednak również, że wobec płynności zasobów sieciowych, które można niekiedy zbyt łatwo i zbyt szybko przekształcać w imię partykularnych interesów, tego typu cecha stanowi raczej zaletę.

Co prawda większość opinii w analizowanych artykułach wskazywała na dalsze istnienie książki jako żywotnego narzędzia komunikacji w przyszłości, jednak bardziej znaczące wydaje się podkreślenie jej rangi jako określonego standardu wydawniczego i czytelniczego. Książka pozostaje bowiem nie tylko użytecznym medium, lecz jest również charakterystycznym wzorcem wykorzystywanym przez autorów i rozpoznawalnym przez czytelników, który sprawia, że w zasobach sieciowych jest swoistym gatunkiem medialnym. Potwierdzeniem tej prawidłowości jest odwzorowywanie struktury i wyglądu tradycyjnej książki w e-bookach.

Dalsze trwanie kultury książki nie oznacza, że wszystkie wchodzące w jej zakres typy publikacji mają w opinii analizowanych autorów równą szansę na przetrwanie. W dalszym ciągu miałyby istnieć druki wyróżniające się pod względem estetycznym, czyli na przykład książki artystyczne lub publikacje o atrakcyjnej szacie graficznej. Czynnikiem decydującym byłyby zatem ich cechy formalne. Przetrwanie miała mieć również zapewniona literatura. Dalsza obecność książek literackich połączona została z kolei z tymi ich funkcjami, które miałyby największe znaczenie dla czytelników w przyszłości, czyli rozrywkową i poznawczą. Tego typu kryteria odwoływały się do ich cech treściowych. Książka w przyszłości, zgodnie z przytoczonymi powyżej wskazaniem, jawi się jako medium zapewniające relaks, przeznaczone do użytkowania dla przyjemności lub obiekt charakteryzujący się określonymi walorami estetycznymi, które przyciągają potencjalnych odbiorców. Wyselekcjonowanie jedynie książki pięknej czy też łatwej w odbiorze, chociaż zapewnia jej dalsze trwanie, stanowi jednak w istocie znaczne ograniczenie możliwości, szczególnie scharakteryzowanych w analizowanych artykułach, jakie stwarza autorom i czytelnikom komunikacja poprzez książkę. Co więcej, szczególnie w przypadku literatury wybór ten świadczy bardziej o przewidywanych zmianach w zachowaniach czytelniczych niż o użyteczności samej formy tradycyjnych publikacji, do czego również odwoływali się wspomniani autorzy.

W odniesieniu do możliwych modyfikacji technologicznych książki podkreślano, że przewidywana przez niektórych autorów wymiana tradycyjnego dla niej przekazu tekstowego na pozornie atrakcyjniejsze multimedia stanowić będzie w istocie zaprzeczenie tego, czym jest książka. Zresztą niegasnące zainteresowanie konwencjonalnymi publikacjami drukowanymi potwierdza to spostrzeżenie. Czytelnicy w dalszym ciągu potrzebują kontaktu z przekazem werbalnym, chociaż rosnąca popularność audiobooków skłania do refleksji, jak długo jeszcze będzie dominowała jego postać piśmienna. Homogenizacja ekosystemu mediów, sprowadzanie różnorodnych form i strategii dystrybuowania zasobów wiedzy i kultury do jednego środowiska medialnego z dominującym typem przekazu (audiowizualnym, multimedialnym itd.) niekoniecznie wskazywałaby na dokonujący się postęp w komunikowaniu. Zbyt realnym zagrożeniem wydaje się w tym wypadku monopolizacja różnych obszarów rozrywki, informacji, kultury czy wiedzy realizowana przez nieliczne podmioty ściśle powiązane z branżą ICT. Co więcej, działania związane z rozpowszechnianiem książki i informacji o niej w sieci, czy łączeniem jej treści z zawartością mediów audiowizualnych są zgodne z tymi aspektami współczesnej kultury konwergencji, które zapewniają swobodę wyboru użytkownikom mediów i odpowiadają na ich cross-medialne zachowania. Nowe media mają do zaproponowania producentom i użytkownikom coś więcej niż tylko substytut książki, który nie będzie miał z nią wiele wspólnego. Stale doskonalone mechanizmy personalizacji, filtrowania czy tworzenia społeczności sieciowych, które skutkują nowymi możliwościami w zakresie rekomendacji i promocji książki nie są pozbawione zastrzeżeń dotyczących skutków, jakie ze sobą niosą, lecz stanowią również obietnicę rozszerzania wpływów książki na inne środowiska medialne. Przekształcanie książek w produkty filmowe również mieści się w tej domenie. Natomiast realizacja koncepcji upodobnienia książki do innych multimedialnych, interaktywnych czy wirtualnych produktów cyfrowych niekoniecznie sprawi, że książka będzie doskonalsza i bardziej pożądana. Jej idea raczej rozmyje się w przestrzeni cyfrowej, i chociaż

w dalszym ciągu w sieci będą funkcjonowały profesjonalne teksty literackie, naukowe czy poradnikowe trudno je będzie odróżnić od masowej produkcji treści tworzonych przez samych internautów, pracowników działów marketingu czy programy sztucznej inteligencji.

Bibliografia

- Ashburn F., *Wake Reads Together: A panel discussion on the future of the book*, „North Carolina Libraries” 2004, vol. 62, no. 1, s. 16–22.
- Atkins P., *The future of the book*, „Chemistry International” 2013, vol. 35, iss. 2, s. 3–6, <https://doi.org/10.1515/ci.2013.35.2.3>.
- Baetens F., Prislán V., *The dissemination of international scholarship: The future of books and book reviews*, „Leiden Journal of International Law” 2014, vol. 27, iss. 3, s. 559–569, <https://doi.org/10.1017/S0922156514000193>.
- Ballard R.M., *What is the future of books and print journals? Are archival journals and the printed book obsolete?*, „International Journal of the Book” 2010, vol. 7, no. 3, s. 77–82, <https://doi.org/10.18848/1447-9516/CGP/v07i03/36794>.
- Barker P., *The future of books in an electronic era*, „The Electronic Library” 1998, vol. 16, no. 3, s. 191–198, <https://doi.org/10.1108/eb045638>.
- Bogart L., *Media mergers and the future of books*, „Logos” 1998, vol. 9, no. 1, s. 14–17, <https://doi.org/10.2959/logo.1998.9.1.14>.
- Connell T., *The future of the book in the age of telecommunication*, „The Kipling Journal” 1998, vol. 72, no. 288, s. 21–40.
- Cox R.J., *Taking sides on the future of the book*, „American Libraries” 1997, vol. 28, no. 2, s. 52–55.
- Crawford W., *Books and beyond: Evolving libraries and media*, „North Carolina Libraries” 2004, vol. 62, no. 1, s. 6–15.
- Darnton R., *Google & the future of books*, „New York Review of Books” 2009, 56(2), s. 9–11.
- Deahl R., *At NYU, Experts debate future of the book*, Publishers Weekly (Online), 19.11.2013.
- Disch T.M., *The future of the book: a prophecy*, „Hudson Review” 1998, vol. 50, no. 4, s. 534 i n., <https://doi.org/10.2307/3853203>.
- Ertürk M., Üzümcü E., *Yeni nesil dijital okuma deneyimi ve e-kitabın geleceği*, „Anadolu University Journal of Art & Design / Sanat & Tasarım” 2018, vol. 8, iss. 2, s. 196–205.
- Fourie J., *The future of books: Have e-books displaced their printed peers yet and to what extent has Covid-19 affected the book industry?*, „Finweek”, 28.05.2021.
- Frost G., *Adventures in the future of the book*, „Bonefolder: An E-Journal for the Bookbinder & Book Artist” 2010, vol. 6, no. 2, s. 29–32.
- Gangel T., *The future of the book: A short excursion with Capek and Birkerts*, „TXT” 2014, vol. 1, iss. 1, s. 105–109.
- George-Palilonis J.A., King B., *The Ball State Digital Publishing Project to developing and distributing multiple media texts: An experimental approach to the future of the book*, „The International Journal of the Book” 2007, vol. 4, iss. 4, s. 63–69, <https://doi.org/10.18848/1447-9516/CGP/v04i04/57821>.

- Kristensen L.-B., Lüders M., *Convenient and worth the price? Identifying early users and predicting future use of book streaming services*, „Convergence” 2021, vol. 29, iss. 1, s. 183–200, <https://doi.org/10.1177/13548565211057516>.
- Leddy C., *The changing future of books*, „Writer” (Kalmbach Publishing Co.) 2010, vol. 123, no. 4, s. 8–9.
- Lynch C., *The battle to define the future of the book in the digital world*, „First Monday” 2001, vol. 6, no. 6, <https://doi.org/10.5210/fm.v6i6.864>.
- McGuinness M., *Mallarmé, technology, and the future of the book*, „Lacanian Ink” 2015, vol. 46, s. 166–179.
- Meyers P., *Physics and the future of books*, „The Journal of Electronic Publishing” 2015, vol. 18, iss. 2, <https://doi.org/10.3998/3336451.0018.203>.
- Musiker R., *Some reflections and thoughts on the future of books and libraries*, „South African Journal of Library & Information Science” 1998, vol. 66, no. 4, s. 176–180.
- Noam E.M., *The dim future of the book*, „Info” 1999, vol. 1, no. 1, s. 5–10, <https://doi.org/10.1108/14636699910800855>.
- Pineda Cupa M.Á., *¿Cuál es el futuro del libro? ¿Qué nos enseña su pasado y que nos está enseñando en el presente de un mundo pandémico? Una conversación con Roger Chartier*, „Revista Folios” 2021, núm 53, s. 215–224.
- Piper A., *The past, present, and future of the book*, „Chronicle of Higher Education” 2012, vol. 59, no. 11, s. B14–B15.
- Rollins R., *Opinion: Considering the future of books*, „Dayton Daily News (OH)”, 30.01.2017.
- Rosen J., *Speculations on the Future of the Book at MIT Conference*, Publishers Weekly (Online), 7.05.2012.
- Scardilli B., *BEA 2013: The future of books*, „Information Today” 2013, vol. 30, no. 7, s. 17.
- Shiflett L., *Some speculation on the future of the book*, „Acquisitions Librarian” 2000, vol. 13, iss. 25, s. 35–49, https://doi.org/10.1300/J101v13n25_04.
- Staley D.J., *The future of the book in a digital age*, „Futurist” 2003, vol. 37, no. 5, s. 18–22.
- Stevenson I., *Harry Potter, riding the bullet and the future of books: Key issues in the anglophone book business*, „Publishing Research Quarterly” 2008, vol. 24, s. 277–284, <https://doi.org/10.1007/s12109-008-9086-7>.
- Thompson J.B., *O futuro dos livros*, „MATRIZES” 2023, vol. 17, no. 1, s. 11–20, <https://doi.org/10.11606/issn.1982-8160.v17i1p11-20>.
- Weinberger D., *The future of books*, „KM World” 2014, vol. 23, no. 4, s. 1–17.

Streszczenie

Celem przeprowadzonego badania była charakterystyka dyskursu o przyszłości książki, w którym uczestniczyli przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych i profesjonaliści związani z rynkiem książki oraz bibliotekami. W wyniku dokonanych analiz wyodrębniono podstawowe kategorie problemów występujących w wypowiedziach na temat dalszych losów książki. Wśród nich znalazły się odniesienia do charakteru i znaczenia samego dyskursu, prognoz przyszłości książki i czynników (zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych) mogących o niej zadecydować oraz wpływu mediów cyfrowych na dalsze istnienie lub zanikanie konwencjonalnych publikacji książkowych. W badaniu zastosowano jakościową analizę treści artykułów wyselekcjonowanych z wykorzystaniem wyszukiwarki naukowej EBSCO EDS i opublikowanych w latach 1990–2023. W prezentacji wyników wskazano na rangę

wspomnianego dyskursu dla wiedzy o książce. Wyodrębniono określone czynniki związane ze strukturą i systemem książki, które wskazywane były jako istotne dla jej przyszłości oraz determinanty środowiskowe odnoszące się do ogólnej sytuacji ekonomicznej i obowiązujących regulacji prawnych. Podkreślono znaczenie istnienia czytelnika realizującego określony model praktyk komunikacyjnych. Scharakteryzowano różne formy relacji, jakie zachodzą, czy też mogłyby zachodzić w przyszłości, między książką a nowymi mediami.

Słowa kluczowe: przyszłość książki, media cyfrowe, e-booki, jakościowa analiza treści

‘The future of the book’ as a research problem in qualitative content analysis

Abstract

The aim of the research was to characterise the discourse on the future of the book which involved representatives of various academic disciplines and professionals connected with the book market and libraries. As a result of the analyses, basic categories of problems occurring in the statements about the future fate of the book were identified. Among these were references to the nature and significance of the discourse itself, predictions about the future of the book and the factors (both internal and external) that may determine it, as well as the impact of digital media on the continued existence or potential disappearance of conventional books. The research used a qualitative content analysis of articles selected with the help of the EBSCO EDS scholarly search engine and published between 1990 and 2023. The presentation of the results indicated the significance of the aforementioned discourse for book knowledge. Specific factors related to the structure and system of the book, which were indicated as important for its future, as well as environmental determinants relating to the general economic situation and current legal regulations were identified. The significance of the existence of a reader pursuing a specific model of communication practices was highlighted. The various forms of relations which take place, or could take place in the future, between the book and new media were characterised.

Keywords: the future of the book, digital media, e-books, qualitative content analysis